

Tennisemäng ilma partnerita?

Karin Kase kirjad
Kaarel Irdile

(Algus Tuna 4/2001)

■ Armas Öörd!

Too Tartune naistepäev on küllap vist üks meeldejäävamaid mulle.

Praegu aga mõtlen Sulle, sest muretsen Sinu pärast. Ma mõistan väga hästi, missuguses puntras Sa oled ja kui palju sõlmi Sul tahes-tahmata lahti näppida tuleb. Ja lahti Sa neid ei saagi!

Rääkisin poistega³³ ja mul on siiski neist hea meel. Nad on ju nii entusiasmi täis. Ja see on ise juba üks kuldaväärt asi. Oleks ju hirmus, kui nad tahaksid kõike nii teha, nagu enne on tehtud. Sina muutusid minu jaoks kõigile “dramaatilistele stseenidele” vaatamata kõige paremaks inimeseks üheainsa lausega – “mu süda ei luba seda teha!”, mis käis J. Toominga kohta. Teen Sulle selle eest suure pai. Ma tahan enda jaoks selgeks teha selle nende “jalgratta-tegemise kombinist”.³⁴ Võib-olla on sedagi tarvis, seda tahtmist, selleks et kombaini tõeliselt tundma õppida. Igatahes, mul on neisse usku. Ma tean, et Sul samuti.

Naistepäeva positiivne toime oli selles, et käisin mitu päeva järjest suusatamas. Kuna kõik lapsed olid ise ilmakaares laiali, siis oli minu paarimeheks must ja karvane Murka. Teel kohtasime umbes paarikümme teist koera. Ca 10–13 neist olid Tommid, Popid jm. taolist, siis üks Lord, üks Dandy, üks Harry jne., kuid ei ühtegi Murkat. Täiesti klassivahe. Kas pole naljakas, millest võib välja lugeda mentaliteeti!

Vaatasin “Leari” ja olen rõõmus Järveti pärast³⁵. Ükskord ometi jõuab ehk ka vaimuinimene Antsonite-Kotkaste³⁶ (Kerest ma ei arvesta!) kõrvale. Ka film on minu meelest hea, kuigi Kozintsevi moodi. Kuid kellel on siis õigus nõuda, et kõik peaksid lavastama Antonioni moodi. Lähen filmi kindlasti uuesti vaatama. On kohti, kus mulle tundub, et Kozintsev pole Järvetist maksimaalset kätte saanud, kuid seda juhtub ikka. Kui ma mõtlen, et Järvet on mänginud aastail 1955–1965 vaid paar-kolm nimetamisväärt rolli, siis kas pole see hooletu ümberkäimine loodusvaraga? Kuid võib

³³ Poisteks nimetatakse siin eeskätt Evald Hermaküla ja Jaan Toomingat kui peamisi teatriuundusega seotud lavastajaid, kuid võib-olla on silmas peetud ka nende mõttekaaslast Mati Unti, Kuno Otsust jt.

³⁴ Teatriuunduse nagu mistahes uue nähtuse juurde kuulus soov vana ja traditsioonilist eitada ning lammutada. Samas sisaldus tolles uueski ilmselt

teatud annus hästi ära unustatud vana, st. teatri-loos juba kunagi olnut.

³⁵ 1970. a. valminud Grigori Kozintsevi film “Kuningas Lear” Jüri Järvetiga nimiosas.

³⁶ A. Antson, 1964. a. olümpiavõitja kiiruisutamises; J. Kotkas, 1952. a. olümpiavõitja maadluses. Eesti vaimuinimestele polnud seni sellisel tasemel rahvusvahelist tunnustust osaks saanud.

Kaarel Ird tennist mängimas.
EKM EKLA, A-196:4.

olla oli Järvet lihtsalt ajast ees, sest ta on minu meelest just ideaalne seitsmekümendate aastate näitleja. Vaatasin eile ka “Romulus Suurt”³⁷. Mu muljed on segased – võib olla olin liiga väsinud, kuid lavastuski oli minu jaoks väsinud. Vaatan uuesti, ära praegust muljet arvesta.

Ajan niisama udli-pudli juttu (termin – P. Põldroosilt). Tegelikult on mul jube vaadata, kuidas kogu “Vanemuine” Sul seljas on. See on ebainimlik raskus. Mul on mulje, et Sul oli “Vanemuises” alustadeski kergem. Sa vajad vähemalt kasvõi mõningaidki lõdvestushetki, kui mitte puhkust. Ja ikkagi on nii, et peale minu muretsmise pole mul Sulle muud pakkuda, sest ilma tööta ei oska Sa olla ja muretsedes ei oska Sa puhata.

Kirjutan praegu tolle töö³⁸ kokkuvõtet. Kuna Gojan pole Moskvast end ilmutanud, siis arvan, et mul on aega kõike seedida. Olen Sulle tänulik (loll sõna, mis midagi ei anna, kuid paremat kah pole!), et Sa end minu pärast ärritasid ja et Sa siis vait jäid, kui ma pirisemise äärel olin. Õigus on ikkagi Sinul, sest ajalugu teed Sina, minu kohuseks on teda nii kirja panna, et tegijad ise oma peegelpilti tunnistavad. Sest nii paratamatu kui see ka pole, kirjasõna jääb, kõik muu läheb õhku! Ja ilma kirjasõnata ei jää sedagi!

Kui Sul on raske ja paha, helista või ilmuta end ikka! Minu isiklikud hädad muutuvad siis alati tühisteks, kui ma Sinu omi kuulen!

Nägemiseni!
K.

■ Dnjepri jõe peal,
Zaporožjest Kiievi suunas loksudes,
27. apr. 1971.

Kallis Öörd!

On selge, et ma “Infarkti”³⁹ vaatama ei jõua. Ega Sind kuulama⁴⁰ samuti. Sõidan täna kogu päeva Dnjeprit pidi Zaporožjest Kiievisse. Loodetavasti lendan homme edasi Tallinna. Eks Sa muidugi põrnitses kirjaridu ja imestad, mis see inimene kilkab!

³⁷ F. Dürrenmatti “Romulus Suure” lavastas Draamateatris V. Panso.

³⁸ 27.03.1972 kaitses K. Kask Moskvast A. Lunatšarski nim. Teatrikunsti Instituudis doktoriväitekirja “Eesti draamateater”, juhendaja prof. G. Gojan (vt. viide 14), oponendid V. Alttoa, K. Siilivask, L. Stolovitš ja K. Ird.

³⁹ A. Liivese “Infarkti” lavastas “Vanemuises” Kulno Süvalep.

⁴⁰ Ilmselt peab Kask siin silmas ENSV Teatriühingu nõukogu laiendatud koosolekut 28.04.1971, kus Ird esines ettekandega.

Käisin vaatamas ukrainlaste “Libahunti”⁴¹. Ajasin vaese lavastaja pea segamini ja jätsin ta maha seda pudru sööma. Olen lihtsalt paha inimene. Ei taha olla libe ega meemäärija. See on mulle talumatult vastik.

Sain targemaks. Nägin Dnjeprogeesi iseoma silmaga ja käisin kunagiste kasakate oldud-elatud paigad läbi. Käisin 700-aastase tamme juures – tõeline ilmaime! Ja tean nüüd, milline näeb välja õitsev aprikoosipuu. Kaugelt paistab Eestimaa selgemini ja armsamini silma. Zaporožjes on 700 tuhat elanikku ja üksainus teater. Seegi pooltühi. Rahvas vaatab estraadi, käib spordihallis, mis on hiigla uhke, ja joob viina. Olen tänu-lik P. Kuusbergile. Tema “Roostetanud kastekann”⁴² kratsis hinge nii kenasti puhtaks. Paljud ütlemsed-irisemised tundusid endale nii tuttavatena, küllap ka mõned neist enda-öelduna või vähemalt mõelduna ja meenutan igakord Kuusbergi ja tema lugu, kui tahan midagi pahasti öelda. Kannatan ära isegi üürgava raadio, mis käriseb ja pläriseb koledasti. Kuid olgu pealegi, see on köömes! – nagu ütleb mu tõrges vanem tütar. Köömes selle kõrval, mida inimene on suutnud oma kätega teha. Ma ei saa sinna midagi parata, kuid minu austus on olnud alati suurem selle inimese vastu, kelle kätest tuleb leib ja kõik, mis on meie ümber. Intelligentsi hulgas on minu jaoks küllalt palju tühja tuuleveskitamist, tihti ka harjumuslikuks muutunud snobismi.

Juhan Smuuli surm⁴³ pani mind paljude asjade üle järele mõtlema. Olen ma ju tema hinge-hädadest paljudel kordadel osa saanud. Ma poleks arvanudki, et mul nii suur ahas-tus sellest peale tuleb. Mul on tunne, nagu oleksime kõiges selles süüdi, et lasime end

hävitada sellisel erakordsel andel. Oli ju joomine seotud suure sisemise traagikaga. Mõistsin seda juba 1966. aasta suvel Koguvavas olles. Kirjutamata jäi tema romaan, millest ta mulle tol korral rääkis. Ohhetades ja ahhetades igasuguste otsingutest-nurisün-nituste juures, vaatasime läbi sõrmede, kuidas viin hävitas inimese. Ja üldse – kas pole siis võimalik piiri panna sellele viina-veini-õlle pakkumisele igast putkast? Muide, Zaporožjes on seda tehtud. Viina müüakse lin-nas ainult seitsmest poest.

Näe, missuguse sünge tooni peale pöö-ras mu kiri. Küllap sellepärast, et mul on siin Dnjepril kõlkudes aega oma hinge ha-rutada. Laev jäi praegu toppama esimeses lüüsis. Hiigla põnev! Jätan nüüd kirja kirju-tamise katki. Vesi hakkab laeva tõstma.

Ja olgu siis lõpuks öeldud, et ma muret-sen Sinu pärast selles vabatahtlikus enese-tapmises selle tohutu kombainiga, mille rat-taid poisid tahavad alt ära võtta, et jalgrat-taid teha. Kui oleks minu teha, keelaksin Sul igasugused askeldamised ja paneksin Sinu-suguse ilutünni ja Pliuhkamite-nunnu kunsti tegema.

Noh, olgu see kiri siis ühe kosutava tab-leti asemel, et elu ilusam oleks!

Üks vandersell Dnjepri lainetelt!
K.

■ Nõmmel, 17. sept. 1971.

Armas Öörd,

niisiis käitun täiesti vastupidiselt selle-le, kuidas on mõistlik. Jätan kõik hädalised asjad tegemata (Gojanile vastamata, opo-nentidele kirjutamata, Brechti-saate⁴⁴ täna alustamata, “Sirbi”-artikli⁴⁵ lõpetamata, toad koristamata, lapsed nuhtlemata) ja kir-jutan Sulle ammu pärast keskööd, sest hom-me on juba ees ootamas sada askeldust, millest välja ei rabele.

Teadsin kõik ette, mida Sa mulle loetud artikli kohta ütled.⁴⁶ Lõpp ei tulnud mul välja ja olin teda mitmes variandis proovi-nud teha. Pärast Sinu muljet oli äkki täiesti

⁴¹ A. Kitzbergi draama lavastas Zaporožjes Šorsinim. Muusika- ja Draamateatris N. Kudinenko.

⁴² Kuusbergi “Roostetanud kastekann” (L 1970, nr. 7) pälvib 1970. a. Tuglase novelliauhinna.

⁴³ J. Smuul suri 13.04.1971.

⁴⁴ K. Kask tegi muu hulgas ka teleretsensioone ja teatriajaloosaateid raadios ja TV-s.

⁴⁵ K. Kase artikkel “Näitleja tänases teatripildis” (SV 14.09.1971; 01.10.1971; 08.10.1971).

⁴⁶ Jutt on samast SV-s ilmunud artiklist (vt. eel-mist kommentaari), mille käsikirja Kask Irdile on lugeda andnud.

selge, et näitleja sotsiaalsest rollist on selliselt võimatu kirjutada, tuleb välja udu või sõnademulin. Sinu ütlemist ootasin "Inimese tragöödia"⁴⁷ kohta. Sa jäid kogu selle asja juures nii kohutavalt murelikuks, et mu süda hakkas Sinu pärast valutama. Kogu see krempel on hästi komplitseeritud ja nõuab tarka ning asjalikku analüüsi. Hosiannad ja pähe-valamised on võrdselt halvad. Kuid, mis mulle poistes kindlasti meeldib, on nende huvi ja entusiasm (mõtlen siin Hermaküla ja Toomingat) ja see on küllaltki haruldane. Seda peaks hoidma. Niisamuti usun ma kummagi andekusse. Ja kõige selle juures tundub mulle nende tegevuses teatud sarvede mahajooksmise-vajadust, mis käib tihtipeale koos noorte inimestega. Ja just andekatega. Kõiges selles, mis Sind häirib nende otsingutes, olen Sinuga ühel arvamisel. Kuid ilma mõtteta võib olla küll ühekordselt huvitav, kuid mitte rohkem. Mõistan Sind, jagan Sinu muret ja muretsen ka poiste pärast. Sa ise teed sedasama. Minu segamini-olemist, kõhklemist ja enesekriitikale-sundimist suurendab asjaolu, et ma ei jaga Sinuga oma sisemuses arvamist Kaidu lavastajalaadi kohta. Mitte taseme, vaid laadi kohta. Hinnates tema andekust ja võimekust on mul ometigi teine maitse (loodan, et Sa ei näe selle taga midagi isiklikku ja niisugust arvamist peaksin endale lihtsalt alandavaks). Võin seda ka täpsustada – kui Sinu lavastustes on soojust, inimlikkust, ausat armastust ja vihkamist, teinekord värsket lustakust ning vallatustki, siis Kaidu loomingus häirib mind *ilustatus*, milles puudub inimlik suurus ja pretensioonitu headus, inimese armastus. Kuna ma selliselt tunnen, siis seda enam kontrollin ma enda arvamiste-avaldusi ning suhtumist Kaidu töösse. Kirjutan Sulle sellepärast, et Sa mõistaksid minu püüet aus olla. Kõik see teeb komplitseerituks selle, mis muidu juba sassis on. Ja kõik see nõuab aednikukannatust Sinult (mõtlen poisse), et mõista ja eksimatult mõista, kas viga on juurtes või õites.

Kirjutan ma Sulle kõike seda tolle "rahvaalgustajaks"-nimetamise pärast. Miks see Sind vaevab? Mulle tundub, et see on *parim*, mida võib öelda kunstnikule ja kommu-

nistile. Kas polnud siis ka Gorki ja Brecht eelkõige rahvaalgustajad? Võiksin Sulle siin terve Kihnu Jõnni jutluse maha pidada, sest ma vihkan valgete kinnastega töötajaid ja kunstis tuhnijaid, kelle pilk aina tähti pidi vahib. Mulle on kusagil sisemuses ürgselt vastikud "suure kunsti" tegijad käputäiele (annaks taevas, et see käputäieks jääks!) snoobidele, kes ahhetavad iga nurgeliseks-sündinud pingviini-muna puhul, millel muud väärtust pole kui sensatsiooni-mull. Snoobid, kes iga uuslavastuse puhul oma nina püsti ajavad, on mulle niisama vastuvõtmatud kui kunstibürokraadid. Mõlemad on agressiivsed ja mõlemad segavad asjalikku kunstimõtet. Palun Sind sellepärast, ära tee endale südamevalu asjade pärast, millele peaksid uhke olema. Seda ütlemist (rahvaalgustajat ikka!) on kasutatud Sinu kui lavastaja ja teatrijuhi funktsiooni iseloomustamiseks, mitte aga Sinu kui kunstniku halvustamiseks. Mõtlen siin asjalikke inimesi.

Iseasi on muidugi see, et Sa elad pidevalt sellise töökoorma all, mis ei anna Sulle normaalseid (ja isegi mitte ebanormaalseid) töötingimusi. Ehmatasin lausa, kui lugesin teistkordselt üle "Säärase mulgi" autoretsensiooni.⁴⁸ Milline vahe oli väsinud inimese esialgsete mõtete ja hilisema täpsustamise vahel! Kuid lavastustega pole võimalik selline uuesti-läbikirjutamine. Kasvõi lihtsalt seetõttu, et ei jätku aega. Kust võtta Sulle niisugused töötingimused, et Sa olek-

⁴⁷ 19.03.1971 esietendunud I. Madáchi "Inimese tragöödia" oli Epp Kaidu üks tipplavastusi, mis pälvis üleliidulisel ungari dramaturgia festivalil pea-preemia. E. Hermaküla (Aadam) ja J. Toominga (Lucifer) tipprollid. Nimetatud artiklis on Kask peatunud ka "Inimese tragöödia", mainides delikaatselt, et "Lavastaja ja peaosalisel oleksid nagu vaidluses, kuid see vaidlus on loominguline, andes huvitava tulemuse." (SV 24.09.1971) Probleemi tekitas Toominga ja Hermaküla ülekeev mängulust ja improviseerimissoov, tollases teatripildis alles uus nähtus, mida lavastajal oli raske ohjata.

⁴⁸ K. Ird lavastas L. Koidula "Säärase mulgi" Vane-muise 100. juubelisünnipäevaks 1970. a. Irdi artikkel "Miks "Säärane mulk" ja mitte "Saaremaa onupoeg"? Autoretsensioon" ilmus "Teatrimärkmikus" 1970/1971, lk. 20–28.

sid väljapuhanud ja et Sind ei pureks hommikust õhtuni must-miljon suuri ja väikesi muresid? Sooviksin väga, et Su “Kraavihalid”⁴⁹ sünniks nii, et Su mõtted jõuaksid end segamatult välja sirutada ja täisvärvides õiteks puhkeda. Sinu lavastajavärvid on minu jaoks alati rõõmsalt looduselähedased ja nende võlu seisneb selles, et nad on nii loomulikud, et tahaks käega katsuda. Teatris on nii palju kunstlikke paberililli, et Sinu inimese- ja looduselähedus teeb Sinu asendamatuks ning ilusaks meie teatris.

Olen mures kogu meie teatri pärast laiemas mõttes. Näen kõike sünges valguses. See pureb mu närve ja sellest päästab vaid tennisemäng või mõni muu raske füüsiline töö. Midagi rohkem ei vaeva mind ära kui halb teater. Ja hommikul lähen jälle ja järjekordselt ühte teatriäbardi vaatama. Või olen ma oma nõudlikkuse kunsti vastu niivõrd üles kruvinud? Ei usu ise. Sest “Seitse venda”⁵⁰ rõõmustas. Oli hea olla teatris. Üle hulga aja.

Sellele artiklile, mida lugesid, kirjutan järgnevalt loo “Teatrikriitikast ja kellel teda vaja on”.⁵¹

Nii siis mõteldes ja üteldes
K.

■ Moskvast, 6. märtsil või lihtsalt tädidepäeva eel, 1973...
Armas Öörd,

kõigepealt – olen kramplikult meeles pidanud, et pean Sind noomima – kolistad pealinnas ringi ja kaod nagu tuul oma residentsi tagasi! Ainult naiste jutud jäävad Sinu jälgi pidi hulkuma. Minul aga on juba ammu Sinu hädadekoormast puudus, et oma väikestest pirisemistest üle saada.

Olen siis Moskvast ja kasutan igavat koosolekut Sinuga vestlemiseks, mis on alati üks suur tennisemäng ilma partnerita⁵² olnud. Kuid kui mõni sõnaga ropsamine Sinu tuju-pügalaid tõstab ja eleeniumipilli eest on, eks ole seegi asjaks.

Eile oli ühe leeduka töö kaitsmine – töö oli Panevežise teatrist – ja selle eeli pisteti mulle kah pidulikult diplom pihku⁵³ (kinnitamine oli VAK’i poolt juba oktoobri algul). Nii et nüüd on siis elu mokas ja loll ei tohiks enam olla, aga ma tunnen iga hetk, et selles suunas asi läheb, sest rabelen siia ja sinna ja enda harimiseks aega ei jätku.

Meie Teatriühing on priskelt maha maganud “Comédie-Française’i” külalisetendused, mis toimuvad praegu Vilniuses, siis Leningradis (10.–14. märtsini) ja edasi Moskvast (17.–27. märtsini). Mängitakse “Tartuffe’i”, “Ebahaiget” ja “Lendavat tohtrit” (viimaseid ühel õhtul). Kõrvuti lähevad need Molière’i lavastused üksnes ühel korral Moskvast – 21. ja 23. märtsil (22. on puhkepäev). Seda igaks juhuks, ehkki oletan, et Sa asjadega paremini kursis oled kui need, kes selle eest palka saavad, s. t. informatsiooniga peaksid tegelema.

Kunstide Ajaloo Instituudis⁵⁴ on loodud Teatrisotsioloogia ja kunsti prognoosimise sektor (nimetus pole täpne, kuid ikkagi sinna kanti!).

Olin sektori-rahvaga koos, lõrpisime veini ja kohvi ja Sulle saadeti tervisi. Nende etteotsa on pandud üks esteedist-teoreetik, kes – karta on – hakkab asja rohkem selles suunas veeretama, kuidas peaks olukord olema, kui kuidas nad tegelikult on.

Üldse aga on mul meeles naistepäev kaks aastat tagasi. Saabusin hommikuse rongiga

⁴⁹ Ird lavastas E. Vaiguri/V. Tormise “Külavahelaulud” 1971/1972 hooajal. Lavastus kuulus Irdi loomingu paremiku, olles menukas ka publiku hulgas (etendati üle 200 korra).

⁵⁰ Lavakunstikateedri V lennu diplomilavastus “Täna mängime seitset venda” (lav. V. Panso).

⁵¹ K. Kask. Kriitika, kellele ja milleks? (SV 17.12.1971)

⁵² Kask vihjab kirjavahetuse ühepoolsusele.

⁵³ Vt. viide 38.

⁵⁴ NSVL TA uurimisasutus, mis hõlmas nii teatrit, muusikat, kujutavat kunsti kui ka arhitektuuri.

Tartu ja mu kõrvad õhetasid kogu selle lillilise päeva kestel, sest mu tohtritöö oli Sinu hammaste-vahel ja Sa polnud minuga milleski nõus ega rahul.⁵⁵ Imelikul kombel on see minu kõige meeldejäävam naistepäev ja küllap sellepärast ma Sulle praegu kirjutangi. Hea soe tunne hakkab nüüdki, kui sellele nahatäiele mõtlen. Ja nüüd on juba kaks aastat möödas ja ma pole enam töö kallale asuda saanud. Ja “tohter” olen ka veel! See teeb kõik hinge haigeks. Küllap on hädasti uut nahatäit tarvis!

Plära käib nii tugevasti minu ümber, et ühtegi mõtet enam pähe ei tule. Arvan, et jätangi järele.

Nii et tervitan seda oma-Irdi, kes õhtuti iseendaga kahekesi olles iseennast kaalub ja elule targa-puuriva pilguga vaatab. Üldse, kui Sind pooleks teha, siis saaks nendest pooltest-Irdidest kõige vägevama eten-duse, kui neid omavahel kokku lasta.

Nii et pratšai!

K.

Käekiri on sant, kuid ära tee välja, kui mõni sõna arusaamatuks jääb. Ju Sa ikkagi tema mõttest aru saad!

Kaarel Ird esinemas GITISE NSVL teatrijaloo kateedri doktorantuuri seminaril Tartus 1967. a. EKM EKLA, B-196:38.

■ Koguvas, ühel kolmapäevasel päeval, vist 18-ndal, juulikuul, 1973. aastal. Armas Öörd!

Elan kadakate hulgas, nina ees meri, üle väina Saaremaa, paremat kätt Keinastu. Olen juba nädal aega hea inimene, pruun kui suitsusilk. Eile tegin viiskümmend kasevihta ja õppisin seasõra tegemise ära – niisuguse sõlmega tõmmatakse viht kokku. Ehkki üks pool minust tikub salamahti kaasavõetud salakauba poole – igasugused läbi lugemata raamatud, mis mind õnnelikumaks ei tee! –, võidutseb täielikult teine, kes ujub välja poolde väina, veab neljapäevausulisi⁵⁶ palvemajja, longib kadakavälju pidi ja kelle kõige suurem mure on kajakad, kellel pole küllaldaselt süüa. Söödan viidikatega kajakaid, mida mu ratsutajast tütar püüab. Ja üldse – mis Sina, maamees, merest tead! Kui Sa tõepoolest oma “Vanemuise”-toas kopitad, siis on see küll üks patutegu. Meil pole siin peaaegu vihma olnudki ja ma ei taha linnaelule mõeldagi.

Salakauba hulgas lugesin Piscatorit.⁵⁷ Tekkis palju paralleele Sinuga. Sinu ei seis kunagi miski paigal ja alati oled Sa vastuolu-seisundis. Kui mitte teiste, siis iseendaga. Ma sain tol jaanilaupäeval küll aru, et Sul oli juba varem varvas hiirelõksus (või oli olnud), kuid mul polnud tahtmist sellest palju hoolida, sest Su “Mustlasparun”⁵⁸ oli mind nii ära vaevanud, et Sinuga tüllimine oli nagu värskendav rannas käimine. Sina, kelle võlu on olnud alati selles, et Sa kunstlilli ega papist inimesi pole laval pakunud, Sa igavene ilutünn ja tünnitais elu, tegid pattu iseenda vastu. Suud-liigutavad näitlejad nagu kalad kuival, ja veelgi hullem,

⁵⁵ Kase kirjust Irdile, mis on kirjutatud “naistepäeva eeli, 1971”, võib lugeda: “Mulle on hirmus tähtis Sinu arvamus ja sellepärast oled Sa esimene lugeja ja kohtumõistja.”

⁵⁶ Mõeldud on ilmselt nelipühilasi.

⁵⁷ Erwin Piscator (1893–1966), saksa lavastaja ja teatrijuht. Rmt: “Das Politische Theater” (1964).

⁵⁸ K. Ird lavastas J. Straussi “Mustlasparuni” juba 1968/69 hooajal, kuid sageli töötas ta ka vanade lavastustega (taastusproovid, uute osatäitjate sisseviimine jne.).

kuna nad ei laula, siis muutub ka mäng võlt-siks, ei ole Sinu-kohane lahendus. Ma saan täiesti aru, et etendus võis Udo V-le⁵⁹ meeldida, kuid vähegi nõudlikum jälgija ei saa sellise ilusa pettusega kaasa minna. Ma ei tule enam kunagi niisuguseid etendusi vaatama.

Võib-olla on Sul õigus abonementide suhtes.⁶⁰ Võib-olla! Viiekümnendate aastate kogemused SDV-s ja Tšehhoslovakkias andsid vastupidiseid tulemusi. Ka nüüd Berliinis⁶¹ oli etendusi, mis olid *täiesti* välja müüdnud, kuid ometigi pooltühjad. Kunst peaks olema ihaldatud armastatu, kelle pärast ollakse valmis tähti taevast alla tooma, aga mitte pealekauba väljapakutav ja odavalt kättesaadav kahtlaste elukommetega nais-terahvas. Kui Sinu kavatsused suudavad panna inimesi teatrit armastama, siis ei ühtegi sõna. Aga kui see muutub kunsti profaneerimiseks, siis olen Sulle tige.

Vaidlen Sinuga mõtteis pidevalt. Kahel korral olen Sind uneski näinud. Tarka ja arukat inimest, teist Irdi või Irdi nr. 2, kes arutleb üksi olles maailma asju. Kellel on suur südametunnistus ja *vaikne* murelik hää.

Ka poiste⁶² üle olen palju mõtelnud. Arvan, et nii Sinul kui Util⁶³ oleks olnud

mind märksa huvitavam J. T.⁶⁴ lavastuses jälgida, kui käisin viimati KK-s⁶⁵. Pidin pea-aegu pirisema hakkama ja rääkisin meeleheitlikult muid asju. Ma ei tea isegi, mis ja miks minuga toimus. Vahel on siiski hirmus hea, kui keegi mõistab, et inimene pole kaelkirjak ja et ta teeb tööd millegi rohkema pärast kui igakuine palk.

Kuu lõpus tulen korraks Tallinna ja siis kavatsen sõita Võrtsjärve äärde.

Tervitades

K.

■ 1975

Niisiis on jälle uus aasta,

niisiis jätkuvad endised mured ja kui midagi meeldivat sekka juhtub, siis on soov "hädad uut aastat" *midagi* kaasa toonud. Eks ma Sulle seda siis soovingi

Sa va' ilutünn ja müristaja!

Sinu "Tagahoovil"⁶⁶ on minu jaoks eriline toime – ta nagu uuristab hinges edasi ja pilt võtab üha väljajoonistatumaid kontuure. Teda ei vaata nagu ühe korruga ära. Ja ilmselt ei kirjuta ka nii kiiresti temast.⁶⁷ Mulle tundub, et senised arvustused ei jõua selle tuumani, mis tal on ajaaspektist vaadatuna. Kuna ma elan viimasel ajal rohkem minevikus kui olevikus (ja nii ongi parem, sest tänane teater on muutunud vastikuks ning rāpaseks intriigide-pesaks!), siis on "Tagahoovil" minu jaoks hoopiski põhimõttelisem tähendus kui see, mis temas on head või halba. Sinu lavastusel on Lutsu silmad inimeste nägemiseks ja mõistmiseks ja mul on tunne, nagu oleksid Sa ise üks "Tagahoovi" *osalistest*, kes liigub nähtamatult nende inimeste hulgas. Kui Sa kunagi ütlesid Smuuli ja Panso kohta võrdlevalt, et esimehe armastab inimest, teisele on inimene huvitav, siis küllap oli see seetõttu, et Sa ise oled Smuuli mesti mees. Siit saingi ühel päeval bussis Nõmmelt Tallinna loksudes mõtte-vopsu – kõik Sinu paremad lavastused on liikunud nende inimeste hulgas, keda on teinud ilusaks töö ja inimest inimese

⁵⁹ Ilmselt Udo Väljaots.

⁶⁰ Poleemika abonementide üle kestis aastaid, siiski ei leidnud see süsteem rakendust. Tolleaegses kultuurisituatsioonis polnud selleks ka erilist vajadust, kuna teatrid publikupuuduse üle kurta ei saanud.

⁶¹ K. Kask käis 05.–10.04.1973 Üleliidulise Teatriühingu delegatsiooniga Saksa DV-s.

⁶² Vt. viide 33.

⁶³ Olaf Utt, tollane EKP Keskkomitee kultuuriosakonna juhataja.

⁶⁴ Jaan Tooming.

⁶⁵ EKP Keskkomitee, kus tuli n.-õ. aru andmas käia.

⁶⁶ A. Liivese dramatiseringu O. Lutsu jutustusest "Tagahoovis" lavastas K. Ird 1974/75 hooajal. K. Irdi üks olulisemaid lavastusi.

⁶⁷ Kask avaldas "Tagahoovi" lavastusest mitu põhjalikku käsitlust (vt. "Teatrimärkimik" 1974/75, L 1976, nr. 4). Lavastus leidis kriitikas rohket ja positiivset vastukaja: Jaak Allik "Palju "Tagahoovist" ning pisut "Švejkest" (Edasi 22.09.1974), Valdek Pütsep "Kodanliku Eesti tagahoovidest", Mati Unt "Tagahoov ja Švejk" (KE 1975, nr. 3), Lilian Vellerand "Mitte ainult Tunkast" (SV 03.01.1975) jt.

kõrval tunnetav hing. Nad on lähedased sellele seltskonnale, kus tunneb end kodus "Möirga-Hiina"⁶⁸ "Atlandi ookeani"⁶⁹ või "Fortuuna"⁷⁰ elust-sakutatud meeskond. Sinu hingeviilil kõlavad rahvalikud viisid ja Sinu lava-inimesed mõistavad hinnata igapäevase leiva hinda. Mõnikord on ka niisugune tunne, et Sinu Koidula-tükid⁷¹, "Õhu"-rätsepad⁷² ja "Külavahelaulude"⁷³ sellid mõjuvad niisama toredasti-virgutavalt ja kratsivad elurutiini sellise raspliga, nagu tunned paljajalu lõigatud rukkipõldu pidi käies. Tead oma kohta ja paika, tunned kodust mullapinda ja mõistad tema hinda. Ühe sõnaga – ma tahan teada, mis Sinu ilutünnis ikkagi peitub ja kõigepealt huvitab mind see kahe jalaga maad pidi käiv ning upsakuseta tööinimene, kellest on sündinud Sinu mitte-millegagi sarnanevad lavastused. Ja kuigi ma ägisen praegu igasuguste lõpetamata tööde all, siis mõtlen just praegu sellele, kui palju mõnu pakub mulle selles koduses teatrimullas kullaterade otsimine.

Ikkagi segane jutt. Ei oska lihtsalt seda kirja panna, mida tahan öelda. Sinu "Tagahoovis" annab mulle *võtme* Sinu loomingule lähenemiseks. Sest seal on koos kõik Sinu varasemate lavastustegi inimesed – või ka lihtsalt – *armastus töökätega inimeste vastu*.

Uus-aasta tuleb mulle halvasti. Minu isa on haige. Surm hiilib ringi ja ei tea, kas õnnestub teda veel viivitama panna.⁷⁴ Isa on olnud mulle aga rohkem kui isa – midagi ausa inimese sümboli taolist. Nojah, kuid elus pole midagi igavest. Eialgu on see vaid minu mure ja ega sellest tarvitsegi juttu teha.

Eelnevale jutule kontrastina lisan oma vanema tütre palve – kui juhtub Soomes⁷⁵ ette mingi *odav* puutaladega kingapaar (nr. 38) ja kui Sul raha üleliia on, siis tal poleks selle saamise vastu midagi. Edevus on kuradist antud (kuid iseloomuga kurat on vahel rohkem talutav kui vaga õpetlikkus?). Nii et – tolle edeva suusatajanna palve on edasi öeldud, mida ei tarvitse sugugi tõsiselt võtta.

K.

■ 24. 08. 76.

Paljude matuste ja paljude puravikkude suvel, mida pole enam kuigivõrd ja kui seisab ees uus hooaeg – ja jälle hakkab veerema teatrivanker, kaasas teada-trikid ja ikka-uesti kasutatavad mängukolud. Kuhu ta veereb?

Kulla-kallis Öörd? Oskad Sa seda öelda!? Kas ta pole hakanud külgipidi tagasi-poolle kiskuma, ehkki kujutame ette, et ikka sõidame?⁷⁶

Niisugused mõtted tekkisid mulle siis, kui Kuldre kolhoosi põldude vahel noorusevallatusi tehes ja mustal täkul ratsutades Urvaste kiriku suunas minna lasksin. Hobuseid on kahte liiki – täisverelisi, kes ka siis ei jäta, kui väsivad ja end surnuks võivad kihutada, ja teisi, kes hakkavad tõrkuma, kui läheb raskeks. Eks see ole ju ka nii inimestega!

Tänu sellele, et mu noorem tütar oma hobustehulluses on ümber asunud Lõuna-Eestisse ja läheb sügisel Antsla keskkooli, olen minagi suure tüki targemaks saanud.

⁶⁸ K. Ird lavastas S. Tretjakovi "Möirga, Hiina!" 1937. a. Tartu Tööliteatris.

⁶⁹ J. Smuuli esiknäidend.

⁷⁰ Kihnu Jõnni laeva nimi J. Smuuli samanimelises näidendis. K. Ird lavastas "Kihnu Jõnni" 1965/66 hooajal.

⁷¹ Irdi võib pidada Koidula näidendite taasavastajaks eesti teatris: ta on lavastanud "Kosjakased" 1945/46 hooajal Vanemuises, "Kosjaviinad" 1953. a. Pärnu teatris ja "Säärase mulgi ehk sada vakka tangusoola" 1970/71 Vanemuises.

⁷² A. Kitzbergi – E. Oja "Rätsep Õhk ja tema õnne loos", mille Ird lavastas 1961/62 hooajal.

⁷³ Vt. viide 49.

⁷⁴ Karin Kase isa Olav Mullas suri 31.03.1975.

⁷⁵ Ird käis korduvalt Soomes Tampere Ülikooli näitlejakursustel pidamas loenguid ja seminare Stanislavski süsteemist. Seekordne Soomes käik leidis aset 12.–27.01.1975.

⁷⁶ K. Kase pessimismile vaatamata kujunes 1976/77 hooaeg eesti teatri ja eriti Vanemuise jaoks ülimalt õnnestunuks. Meenutagem vaid, et sel hooajal sündisid sellised tipplavastused nagu J. Toominga "Polonees 1945" ja "Kauka jumal", Irdi "Naistelaulud" jm. Lisaks on 1976. a. algul esietendunud J. Toominga võimsamaid lavastusi "Põrgupõhja uus Vanapagan".

Ja ma olen nii läbi tuulutatud igasugustest tegemistest, mis ühele intelligendile hoopiski mitte ei kõlba, et on mingi Sinu maalrisilma taoline suhtumine tekkinud – Issand-jumal, kui kaugel logiseb teatrivanker elu tegelikkusest!

Võõpasin parajasti takistussõidu vära- vaid, kui talli juurde tuli ratsutav kolhoosi esimees (s. t. ta valmistus treeningule minnekuks) ja alustas ennekuulmatut monoloogi heinalõikuse plaani täitmisest. Kõige usumatamad lihtlabased sõnad, kuid ei kujutle, et seda meie teatri tasemel keegi suudaks ära mängida. Jutt oli dialoogis, mina olin ninapidi värvipotis ja kuulasin, et hing kinni. Sama esimehega sõitsin koos järgmisel pühapäeval Lätisse võistlema. Kohale jõudes selgus, et tal oli üks säärik teisest paarist ja kannused kodus. Hirmus tore detail ühe kolhoosi-muresid täis inimese spordi-tegemise-tahtmisest. Võitis kaks teist kohta takistussõidus, ehkki magamisaega oli olnud napilt neli tundi. See on niisugune esimees, kes sai selleks kahekümne kolme aastaselt ja on seda tööd teinud kuusteist aastat. Konflikte temas ja tema ümber on mitme näidendi jaoks. Mida võib sihukese mehe jaoks pakkuda halisev etendus? Ma ei tihanud temaga teatrist juttu teha, sest ma poleks osanud talle midagi vaatamiseks soovitada, mis oleks tema pingelisse tööpäeva mahtunud. Kui, võib-olla siis “Meeste laule”⁷⁷ või “Tagahoovi”.

Võta eelnevat, kui ühe kriitiku meeleolusid ja kapriise, kes on ratsutamisest segamini loksutatud.

Õieti on mul hingel hoopiski tõsisemad noodid. Viimane Tartus käimine oli mulle

kummaliselt õudne. Küünaldel mustad lipsud ja loitev tungal lava-sügavuses.⁷⁸ Teatrimatused on alati teatraalsed. See on hea, sest see ei lase tekkida leinatundel. Mõtle- sin, mis tunne võis olla Andresel Pearu matusel olles. Vargamäe polnud ilma Pearuta enam see. Ja ega “Vanemuinegi” pole ilma Kaiduta enam see. Koht on tühjaks jäänud ja teda ei saa asendada. Ja olekski ime- lik, kui see teisiti oleks. Kuid tühjale kohale tuleb alati midagi asemele ja võib-olla just tühjaks jäänud koht kohustab ja stimulee- rib uusi kõrgusi otsima ja võtma.

Mul pole õieti olnud sel suvel puhkust. Täiendan, parandan, teen ümber, hakkan uuesti peale, ahastan ja pole endaga rahul – nii algan ma igal hommikul tööd eesti teat- ri ajaloo käsikirjaga.⁷⁹ Mõtlen, milline mõnu see võiks olla, kui saaksin Sinust kirjutama hakata,⁸⁰ kui ei peaks aina üldistama ja fak- te arenguloo käiku tikkima, mõõdta ja kaa- luma, et pilt täielik saaks.

Siia otsa võiksin siis lisada, et mul on meeles küll, missugune päev 27-mes⁸¹ on ja võta seda kirja siis ühe meelepidamise- na teatrivankri logina sekka.

Ikka seesama turgutis

K.

Kaarel Ird Tampere Ülikooli näitlejakursustel seminari juhendamas 1971. a. EKM EKLA, B-196:6.

⁷⁷ V. Tormise “Meestelaulud”, mille Ird lavastas 1965/66 hooajal, kuid mida mängiti hiljem koos 1976/77 hooajal esietendunud “Naistelauludega”.

⁷⁸ Lavastaja Epp Kaidu suri 23.06.1976.

⁷⁹ K. Kase, L. Tormise ja V. Paalma raamat “Estonskij teatr” ilmus 1978. a. Moskvas.

⁸⁰ K. Kase oli ilmselt plaan kirjutada Irdist monograafia vm. pikem käsitus, sellele on vihjeid mitmetes tema kirjades. Kahjuks jäi see teostamata, kui mitte arvestada K. Kase ja M. Säre koostatud fotoalbumit “Vanemuislane Kaarel Ird” (1981).

⁸¹ 27. augustil oli Irdi sünnipäev.

Kaarel Ird
1970ndail.
Foto: O. Vihandi.
EKM EKLA,
B-196:10

Ird Tampere seminaris 1971.
EKM EKLA, B-196:51.

Ird Tampere seminaris 1971.
EKM EKLA, B-196:50.

Eelmisele lisaks paar asjalikku juttu.

Kõigepealt. Too E. Kampuse “Teatrilugu”⁸² on nüüd otsaga minu kätte jõudnud ja kirjastus palus minult retsensiooni. Asjal on hädasid palju, kuid midagi on siiski ka olemas. Kirjutused on ebaühtlased ja enamasti pole arvestatud adressaati. Arvestades, et pole lootust, et keegi seda lähemal ajal jõuaks-suudaks paremini teha, on minu ettepanek seda anda lugeda teatrimeelestele (Irdile, Pansole, võib-olla ka Komissarovile) ja mõnele asjalikule pedagoogile ja selle järele jõuda mingile seisukohale edasi-tegemise asjus. Kirjutan lähemal ajal oma retsensiooni ja lubasin kirjastuse inimestele anda oma, s. t. minu käes olev käsikiri Sulle lugemiseks (ilmselt veelkordseks, sest sain aru kevadel, et olid sellega juba tutvunud).

Minu meelest ei saa seda praegusel kujul käiku anda, sest see ajab veel viimasedki arusaamised teatrist sassi. Kuid minu ettepanekuks oleks –

1) muuta kogumiku struktuuri ja kirjutada viimase kirjutuse “Teatri funktsioonid ja rollid” asemel asjalik sissejuhatav artikkel teemal “Teatri olemus ja funktsioonid”;

⁸² E. Kampuse “Teatrilugu” oli koostatud õpikuna teatriloo fakultatiivkursuse jaoks. Kuna Kampus oli koos mitmete õpikute autori Kalju Lehega koostanud fakultatiivse teatriloo programme ja õppekavasid, tegi K. Leht talle ettepaneku koostada ka õpik. Kampuse sõnul oli tema suurim viga koostajana see, et ta tellis kirjutisi erinevatelt autoritelt, kelle vaatenurkade erinevuse tõttu jäi kogumik liiga eklektiliseks ega sündinud terviklikku teost. Eeskätt seetõttu jäi raamat ilmumata.

2) teha ümberpaigutusi ka järgnevates lõikudes teatri arenguloolise ja olemusliku käsitluse osades;

3) praegustest kirjutustest on enam-vähem kõik kasutatavad, kuid osa vajab täiendusi (olulise eraldamist vähem olulisest) ja süsteemsemaks muutmisi. Otstarbekohane oleks konsulteerida artikleid selle või teise ala spetsidega, nii nagu on tehtud balleti osas (autorid E. Kampus, Ü. Vilimaa);

4) kõige vähem õnnestunud on teatriloomingu käsitlus. E. Hermaküla kirjutus on huvitav tema kui lavastaja põhimõtete tutvustamisena, kuid kas suudab sellest aru saada ettevalmistuseta õpetaja või õpilane. Mõeldav oleks, et siis kirjutaksid juurde ka teised noored lavastajad (Komissarov, Raid, Tooming), kuid kas see on väljaande eesmärk? Võib-olla peaks lisama lavastaja-näitleja vahekorra kohta kirjutuse. Praegu puudub nagu näitleja osa käsitlus.

Asja nurka visata on alati kõige lihtsam. Kampus on teinud, mis ta on suutnud ja siis-ki tükk maad targemini, kui seda teeks mõni teine ajaga varustatud inimene. Õpikut sellest ei saa, kuid täiendava materjali võiks

saada küll. Arvan, et siin tuleks kõigil, kel-
lel teatriasi hingel, nõu ja abiga kaasa lüüa. Võib-olla midagi toimetaja konsultantide taolist moodustada. Minu meelest on pilt seesugune, et paar põhilist artiklit tuleks juurde kirjutada, mõningaid täiendada ja ühtlustada, ülejäänud vajavad redigeerimist ja täpsustamist.

Sa oled esimene, kellele olukorrast kirjutan. Ole hea, anna endast märku, et saaksin Sulle käsikirja anda ja lepime siis kokku, mis edasi saab. Rääkisin nii ka kirjastuse toimetajale. Võib-olla saab paari kuuga asja korda seada. Andsin osa lugusid A. Aarelaiule⁸³ ja L. Vellerannale⁸⁴ lugemiseks. Jään nüüd üleüldse Tallinna.

Ära Sa palun Kampust ehmata, sest teda tuleks nüüd aidata. Ei ole kedagi paistmas, kes seda asja paugupealt paremini teeks. Viga on tehtud selles, et oleks pidanud alguses väljaande põhimõtet ja metoodikat arutama. Ma ei tea Sinu tööplaan ega sedagi, kui koormatud Sa oled ja palju Sind tülitada tohib, kuid eks Sa siis räägi ja tea ise.

K.

⁸³ Aili Aarelaid, sotsioloog ja kultuuriloolane.

⁸⁴ Lilian Vellerand, teatriloolane ja -kriitik.

Karin Kask.

Foto: Ü. Laumets.
EKM EKLA,
A-182:29.

